

De Tjongerwerven

Christelijk Primair Onderwijs

**MELDCODE BIJ SIGNALLEN VAN
HUISELIJK GEWELD EN
KINDERMISHANDELING**

**Vastgesteld:
December 2012**

MELDCODE BIJ SIGNALLEN VAN HUISELIJK GEWELD EN KINDERMISHANDELING

Stappenplan voor het handelen bij signalen van huiselijk geweld en kindermishandeling

Het bevoegd gezag van Stichting De Tjongerwerven CPO, hierna te noemen De Tjongerwerven CPO

Overwegende

Dat De Tjongerwerven CPO verantwoordelijk is voor een goede kwaliteit van onderwijsactiviteiten aan haar leerlingen en dat deze verantwoordelijkheid zeker ook aan de orde is voor leerlingen die (vermoedelijk) te maken hebben met huiselijk geweld of kindermishandeling;

Dat van de medewerkers die werkzaam zijn bij De Tjongerwerven CPO op basis van deze verantwoordelijkheid wordt verwacht dat zij in alle contacten met leerlingen attent zijn op signalen die kunnen duiden op huiselijk geweld of kindermishandeling en dat zij effectief reageren op deze signalen met als doel signaleren en stoppen van het mogelijke geweld en hulp bieden bij de gevolgen ervan;

Dat De Tjongerwerven CPO, een meldcode wenst vast te stellen zodat de medewerkers die binnen De Tjongerwerven CPO werkzaam zijn, weten welke stappen van hen worden verwacht bij signalen van huiselijk geweld of kindermishandeling;

Dat De Tjongerwerven CPO in deze code ook vastlegt op welke wijze zij de medewerkers bij deze stappen ondersteunt;

Dat onder huiselijk geweld wordt verstaan: (dreigen met) geweld, op enigerlei locatie, door iemand uit de huiselijke kring, waarbij onder geweld wordt verstaan: de fysieke, seksuele of psychische aantasting van de persoonlijke integriteit van het slachtoffer, daaronder ook begrepen ouderenmishandeling, eengerelateerd geweld en vrouwelijke genitale verminking. Tot de huiselijke kring van het slachtoffer behoren: (ex) partners, gezinsleden, familieleden en huisgenoten;

Dat onder kindermishandeling wordt verstaan: iedere vorm van een voor een minderjarige bedreigende of gewelddadige interactie van fysieke, psychische of seksuele aard, die de ouders of andere personen ten opzichte van wie de minderjarige in een relatie van afhankelijkheid of van onvrijheid staat, actief of passief opdringen, waardoor ernstige schade wordt berokkend, of dreigt te worden berokkend aan de minderjarige in de vorm van fysiek of psychisch letsel, daaronder ook begrepen getuige van huiselijk geweld, eer gerelateerd geweld en vrouwelijke genitale verminking;

Dat onder medewerker in deze code wordt verstaan: de beroepskracht die voor De Tjongerwerven CPO al dan niet in dienstbetrekking werkzaam is en die in dit verband aan leerlingen van de instantie zorg, begeleiding, onderwijs, of een andere wijze van ondersteuning biedt;

Dat onder leerling in deze code wordt verstaan: iedere persoon aan wie de medewerker zijn professionele diensten verleent;

In aanmerking nemende:

De Wet bescherming persoonsgegevens;

De Wet op de jeugdzorg;

De Wet maatschappelijke ondersteuning;

Het privacyreglement van De Tjongerwerven CPO

Het protocol Vermoeden van huiselijk geweld, mishandeling, verwaarlozing en seksueel misbruik

Stelt de volgende Meldcode Huiselijk Geweld en Kindermishandeling vast.

STAPPENPLAN BIJ SIGNALLEN VAN HUISELIJK GEWELD EN KINDERMISHANDELING

De medewerker van De Tjongerwerven hanteert de volgende stappen bij signalen van huiselijk geweld en kindermishandeling.

Stap 1 In kaart brengen van signalen

Breng de signalen die een vermoeden van huiselijk geweld of kindermishandeling bevestigen of ontkrachten in kaart en leg deze vast. Leg ook de contacten over de signalen vast, evenals de stappen die worden gezet en de besluiten die worden genomen.

Maak bij het signaleren van huiselijk geweld of kindermishandeling gebruik van het signaleringsformulier uit het protocol Vermoeden van huiselijk geweld, mishandeling, verwaarlozing en seksueel misbruik.

Heb je zelf geen contact met de leerling, dan kunnen de signalen over de situatie waarin dit kind zich mogelijk bevindt toch worden vastgelegd, als de toestand van dit kind daar aanleiding toe geeft.

Betreffen de signalen huiselijk geweld of kindermishandeling gepleegd door een medewerker meldt de signalen dan bij de leidinggevende of de directie. In dat geval is dit stappenplan niet van toepassing.

Beschrijf de signalen zo feitelijk mogelijk

Worden ook hypothesen en veronderstellingen vastgelegd, vermeld dan uitdrukkelijk dat het gaat om een hypothese of veronderstelling. Maak een vervolgaantekening als een hypothese of veronderstelling later wordt bevestigd of ontkracht.

Vermeld de bron als er informatie van derden wordt vastgelegd.

Leg diagnoses alleen vast als ze zijn gesteld door een bevoegde beroepskracht.

Stap 2 Raadpleeg een collega, het AMK of het SHG

Besprek de signalen met een deskundige collega en vraag ook advies aan het AMK of aan het SHG.

Stap 3 Ga het gesprek aan met de leerling

Besprek de signalen met de leerling en zo nodig ook met de ouders/verzorgers van de leerling. Is ondersteuning nodig bij het voorbereiden of het voeren van het gesprek raadpleeg dan een deskundige collega en/of het AMK of het SHG.

1. Leg het doel uit van het gesprek;
2. Beschrijf de feiten die zijn vastgesteld en de waarnemingen die gedaan zijn;
3. Nodig de leerling en/of de ouders/verzorgers uit om een reactie hierop te geven;
4. Kom pas na deze reactie met een interpretatie van hetgeen is gezien, gehoord en waargenomen. In geval van vrouwelijke genitale verminking kan daarbij de Verklaring tegen meisjesbesnijdenis gebruikt worden.

Het achterwege laten van het gesprek met de leerling en/of ouders/verzorgers, is alleen mogelijk als:

- de veiligheid van de leerling, die van de medewerker, of die van een ander in het geding is; of
- als er goede redenen bestaan om te veronderstellen dat de leerling door dit gesprek het contact zal verbreken.

Stap 4 Inschatting risico, aard en ernst van geweld/mishandeling

Weeg op basis van de signalen, van het ingewonnen advies en van het gesprek met de leerling het risico op huiselijk geweld of kindermishandeling. Weeg eveneens de aard en de ernst van het huiselijk geweld of de kindermishandeling.

Stap 5 Beslis / Organiseer zelf hulp of doe een melding

Hulp organiseren en effecten volgen

Bestaat de opvatting, op basis van de afweging in stap 4, dat de leerling en mogelijk andere leden uit het gezin redelijkerwijs voldoende tegen het risico op huiselijk geweld of op kindermishandeling kunnen worden beschermd:

- Organiseer dan de noodzakelijke hulp;
- Volg de effecten van deze hulp; en
- Doe alsnog een melding als er signalen zijn dat het huiselijk geweld of de kindermishandeling niet stopt, of opnieuw begint.

Melden en bespreken met de leerling en/of ouders/verzorgers

Kan de leerling niet voldoende tegen het risico op huiselijk geweld of op kindermishandeling worden beschermd, of bestaat twijfel of voldoende bescherming hiertegen kan worden geboden:

- meld het vermoeden bij het AMK of bij het SHG en;
- sluit bij de melding zoveel mogelijk aan bij feiten en gebeurtenissen en geef duidelijk aan indien de informatie die gemeld wordt (ook) van anderen afkomstig is;
- overleg bij de melding met het AMK of het SHG, wat na de melding, binnen de grenzen van de gebruikelijke werkzaamheden, door de organisatie gedaan kan worden om de leerling tegen het risico op huiselijk geweld of op mishandeling te beschermen.

Positie van jongere leerling en diens ouders/verzorgers

Is de leerling nog geen 12 jaar oud, dan wordt het gesprek gevoerd met de ouders/verzorgers van de leerling. Is de leerling 12 jaar en nog geen 16, dan wordt het gesprek gevoerd met de leerling en/of de ouders/verzorgers.

In dit gesprek komen de volgende punten aan de orde:

1. Leg uit waarom een melding gedaan zal worden en wat het doel daarvan is;
2. Vraag de leerling en/of de ouder/verzorger uitdrukkelijk om een reactie;
3. In geval van bezwaren van de leerling of de ouder/verzorger wordt overlegd op welke wijze tegemoet kan worden komen aan deze bezwaren;
4. Is dat niet mogelijk, weeg de bezwaren dan af tegen de noodzaak om de leerling te beschermen tegen het geweld of de kindermishandeling. Betrek in de afweging de aard en de ernst van het geweld en de noodzaak om de leerling door het doen van een melding te beschermen;
5. Doe een melding indien de bescherming van de leerling of zijn gezinslid de doorslag moet geven

Van contacten met de leerling en/of de ouders/verzorgers over de melding kan worden afgezien:

- als de veiligheid van de leerling, die van de medewerker, of die van een ander in het geding is; of
- als er goede redenen bestaan om te veronderstellen dat de leerling daardoor het contact met de medewerker zal verbreken.

VERANTWOORDELIJKHEDEN VAN DE TJONGERWERVEN CPO IN HET SCHEPPEN VAN RANDVOORWAARDEN VOOR EEN VEILIG WERK – EN MELDKLIMAAT

Om het voor de medewerker mogelijk te maken om in een veilig werkklimaat huiselijk geweld en kindermishandeling te signaleren en om de stappen van de meldcode te zetten, draagt De Tjongerwerven CPO er zorg voor dat:

- binnen de organisatie en in de kring van leerlingen bekendheid wordt gegeven aan het doel en de inhoud van de meldcode;
- periodiek een aanbod wordt gedaan van trainingen of andere vormen van deskundigheidsbevordering zodat medewerkers voldoende kennis en vaardigheden ontwikkelen en ook op peil houden voor het signaleren van huiselijk geweld en kindermishandeling en voor het zetten van de stappen van de code;
- er voldoende deskundigen beschikbaar zijn die de medewerker kunnen ondersteunen bij het signaleren en het zetten van de stappen van de code;
- de meldcode aansluit op de werkprocessen binnen de instantie;
- de werking van de meldcode regelmatig wordt geëvalueerd en dat zo nodig acties in gang worden gezet om de toepassing van de meldcode te optimaliseren;
- afspraken worden gemaakt over de wijze waarop De Tjongerwerven CPO zijn medewerkers zal ondersteunen als zij door leerlingen in of buiten rechte worden aangesproken op de wijze waarop zij de meldcode toepassen.

BIJLAGEN

Bijlage 1: Achtergrondinformatie over het Steunpunt Huiselijk Geweld en het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling

ADVIES:

Bij iedere stap van de meldcode geldt dat er altijd contact op kan worden genomen met het Steunpunt Huiselijk Geweld of het Advies en Meldpunt Kindermishandeling; deze laatste maakt deel uit van het Bureau Jeugdzorg. Bij het Steunpunt en het Meldpunt is veel kennis aanwezig over mogelijke signalen van huiselijk geweld en kindermishandeling. De medewerkers kunnen ook adviseren over de te zetten stappen en over het voeren van gesprekken over de signalen. Bij het vragen van advies zet het Meldpunt of het Steunpunt zelf geen stappen in de richting van de ouders/leerling of die van anderen. Het advies is dus uitsluitend gericht tot de adviesvrager.

NB: Adviesgesprekken vinden plaats op basis van anonieme (leerling)gegevens, voor een adviesgesprek heeft u uw beroepsgeheim dus niet te verbreken.

MELDEN:

Als er bij het volgen van de stappen wordt besloten tot het doen van een melding, neemt het Advies en Meldpunt Kindermishandeling of het Steunpunt Huiselijk Geweld het onderzoek naar het huiselijk geweld of de kindermishandeling over. Het Advies en Meldpunt Kindermishandeling en het Steunpunt Huiselijk Geweld houden melders op de hoogte van de uitkomsten van het onderzoek en van de acties die in gang worden gezet.

NB: Bij een melding moeten ouder-/leerlinggegevens worden verstrekt omdat het Meldpunt of het Steunpunt anders geen acties in gang kan zetten naar aanleiding van de melding. Daarbij is de anonimiteit van de melder niet gegarandeerd. Mede hierdoor zal in de praktijk de melding meestal door de directeur (of schoolmaatschappelijk werker) worden verricht. Melding door de directeur (of schoolmaatschappelijk werker) biedt bovendien enige bescherming van de relatie tussen de leerkracht en de ouder(s)/leerling.

Gaat het om huiselijk geweld waarbij meerderjarigen zijn betrokken, dan kan de melding worden gedaan bij het Steunpunt Huiselijk Geweld telefoon 0900 126 26 26. Betreft het vermoeden mishandeling van kinderen of jongeren tot 18 jaar, dus ook als een kind getuige is van huiselijk geweld tussen andere huisgenoten, dan kan contact worden gezocht met het Advies en Meldpunt Kindermishandeling telefoon 0900 123 123 0.

Bijlage 2: Achtergrondinformatie over het beroepsgeheim en de meldcode

ALGEMENE ZWIJGPLICHT:

Iedere medewerker van De Tjongerwerven CPO die individuele leerlingen begeleidt heeft een beroepsgeheim. Deze zwijgplicht, zoals het beroepsgeheim ook wel wordt genoemd, verplicht om, kort gezegd, geen informatie over de leerling aan derden te verstrekken, tenzij de ouders/leerling hem daarvoor toestemming heeft gegeven, of daarvoor een wettelijke verplichting bestaat. Indien deze toestemming tot het informeren van derden gegeven is, wordt de informatie over de leerling nimmer telefonisch verstrekt. Doel van het beroepsgeheim is de drempel zo laag mogelijk te maken en het vertrouwen te geven dat er vrijuit gesproken kan worden.

De hierboven beschreven algemene zwijgplicht is niet specifiek opgenomen in een bepaalde wet, maar wordt afgeleid uit de privacybepalingen uit het Europees Verdrag voor de Rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (artikel 8) en uit de Grondwet (artikel 10). Deze bepalingen worden nog eens ondersteund door artikel 272 Wetboek van Strafrecht dat een verbod bevat op het verbreken van geheimen die aan een beroepskracht zijn toevertrouwd.

SPECIFIEKE ZWIJGPLICHT:

Een aantal beroepsgroepen kent een specifieke zwijgplicht die is geregeld in een 'eigen' wet. Dit geldt bijvoorbeeld voor medisch hulpverleners, zoals artsen en verpleegkundigen. Dit is voor het onderwijs alleen van toepassing voor vertrouwensinspecteurs (artikel 6 van de Wet op het onderwijstoezicht).

PARADOX VAN DE GEHEIMHOUDINGSPLICHT:

Er doet zich bij de omgang met de zwijgplicht een zekere paradox voor. De zwijgplicht is hét instrument bij uitstek om er voor te zorgen dat mensen naar de beroepskracht toe komen en ook bereid zijn om open over hun zorgen te spreken. Ze mogen er immers op vertrouwen dat hun verhaal niet zomaar elders terecht komt. Maar een te rigide omgang met het beroepsgeheim kan tot gevolg hebben dat leerlingen/ouders die dringend hulp nodig hebben juist niet geholpen worden omdat de beroepskracht meent dat hij vanwege zijn beroepsgeheim niet in mag grijpen. Al met al is de omgang met het beroepsgeheim een vorm van evenwichtskunst: geheimhouding waar mogelijk, zorgvuldige doorbreking van het geheim waar nodig. Hieronder wordt een handreiking geboden voor zover het gaat om signalen van huiselijk geweld of kindermishandeling.

VRAGEN VAN TOESTEMMING:

Bij het verstrekken van gegevens van een leerling aan een ander, dus ook bij het doen van een melding aan het Advies-en Meldpunt Kindermishandeling of aan het Steunpunt Huiselijk Geweld, geldt als hoofdregel dat de medewerker zich inspant om toestemming voor de melding te krijgen. Deze meldcode schetst daarvoor de werkwijze. Geven ouder/leerling toestemming, dan kan een melding worden gedaan. Weigeren de ouders/leerling ondanks de inspanning van de medewerker hun toestemming, dan houdt het niet op maar maakt de medewerker een nieuwe afweging binnen het conflict van plichten.

CONFLICT VAN PLICHTEN:

Zo oud als de zwijgplicht is ook de notie dat een beroepskracht door het beroepsgeheim in de knel kan komen. Er kunnen zich situaties voordoen waarin alleen door te spreken de leerling geholpen kan worden, terwijl er voor dit spreken geen toestemming is. Er kan in dat geval sprake zijn van een conflict van plichten. De plicht om te zwijgen vanwege het beroepsgeheim botst met de plicht om te helpen juist door met een ander over de leerling te spreken. Het gaat dan altijd om een leerling die zich in een ernstige situatie bevindt en die alleen kan worden geholpen door een ander bij de aanpak te betrekken.

In de rechtspraak wordt in geval van een conflict van plichten erkend dat een beroepskracht ook zonder toestemming mag spreken. Uiteraard moet een dergelijk besluit om de zwijgplicht te doorbreken zorgvuldig worden genomen.

Beantwoording van de volgende vijf vragen leidt doorgaans tot een zorgvuldige besluitvorming:

1. Kan ik door te spreken zwaarwegende belangen van mijn leerling behartigen?
2. Is er een andere mogelijkheid om ditzelfde doel te bereiken zonder dat ik mijn beroepsgeheim hoeft te verbreken?
3. Waarom is het niet mogelijk om toestemming van de ouders/leerling te vragen of te krijgen voor het bespreken van zijn situatie met iemand die kan helpen?
4. Zijn de belangen van de leerling die ik wil dienen met mijn spreken zo zwaar dat deze naar mijn oordeel opwegen tegen de belangen die de ouders/leerling hebben bij mijn zwijgen?
5. Als ik besluit om te spreken aan wie moet ik dan welke informatie verstrekken zodat het geweld of de mishandeling effectief kan worden aangepakt?

Als extra hulpmiddel bij de besluitvorming over het verbreken van de geheimhoudingsplicht wordt verwezen naar de website www.huiselijkgeweld.nl/cgi-bin/beroepsgeheim.cgi

POSITIE VAN DE LEERLING:

Omdat leerlingen zich over het algemeen in een afhankelijke positie bevinden ten opzichte van hun ouders, waardoor ze minder goed in staat zijn zelf op te treden tegen mishandeling of geweld, zal een beroepskracht eerder dan 'gemiddeld' kunnen besluiten dat hij zijn zwijgplicht verbreekt.

NB: Voor een zorgvuldige besluitvorming is het noodzakelijk dat de situatie, voordat een besluit om de zwijgplicht te doorbreken genomen wordt, besproken wordt met de schoolvertrouwenspersoon en zo nodig ook (op basis van anonieme gegevens) advies ingewonnen wordt bij het Advies-en Meldpunt Kindermishandeling of het Steunpunt Huiselijk Geweld.

BEOORDELING VAN EEN BESLUIT OVER HET DOORBREKEN VAN HET BEROEPSGEHEIM:

Zou achteraf een toetsende organisatie gevraagd worden om een oordeel te geven over het optreden van de beroepskracht, dan wordt vooral de zorgvuldigheid beoordeeld waarmee het besluit om de geheimhouding te verbreken tot stand is gekomen. Daarbij wordt onder andere gelet op:

- collegiale consultatie;
- raadpleging van het Steunpunt Huiselijk Geweld of het Advies-en Meldpunt Kindermishandeling;
- aanwezigheid van voldoende relevante feiten of signalen en zorgvuldige verzameling van deze feiten en signalen;
- zorgvuldige en concrete afweging van belangen;
- de contacten die er met de ouders/leerling zijn geweest over de melding. Concreet gaat het er dan om of de beroepskracht zich, gelet op zijn mogelijkheden en op de omstandigheden waarin de leerling verkeert, heeft ingespannen om ouders/leerling toestemming te vragen of om ouders/leerling te informeren, indien het verkrijgen van toestemming niet mogelijk bleek.

Het is, ook in verband met de toetsbaarheid van het besluit achteraf, belangrijk om een besluit over het doen van een melding zonder dat daarvoor toestemming is gegeven zorgvuldig vast te leggen. Niet alleen de melding dient te worden vastgelegd, ook de belangen die zijn afgewogen en de personen die van te voren over het besluit zijn geraadpleegd.

Bijlage 3: Achtergrondinformatie over de rol van de leerling in gesprekken (leeftijdsinvloed)

De Wet bescherming persoonsgegevens bepaalt dat een leerling vanaf zijn 16e jaar zelf toestemming geeft aan een beroepskracht voor het verstrekken van zijn gegevens aan een ander (al dan niet in de vorm van het doen van een melding). De Wet op de jeugdzorg en de Wet inzake de geneeskundige behandelingsovereenkomst geven dit recht zelfs al vanaf 12 jaar. Toch moet over een melding, als het gaat om een jongere vanaf 12 of 16 jaar die nog thuis woont, ook besproken worden met de ouders. Want bij de melding worden doorgaans niet alleen gegevens over de jongere verstrekt maar ook over zijn ouder(s).

Leerlingen in de basisschoolleeftijd (tot op jaar) mogen dus niet zelf beslissen over het verstrekken van gegevens aan derden. Hierover moet het gesprek met de ouders (voogd of verzorgers) gevoerd worden.

Bijlage 4: Achtergrondinformatie over hoe te handelen in noodsituaties

Bij signalen die wijzen op acuut en zodanig ernstig geweld dat de leerling daartegen onmiddellijk moet worden beschermd, kunt u meteen advies vragen aan het Advies en Meldpunt Kindermishandeling of aan het Steunpunt Huiselijk Geweld. Komt men daar, op basis van de signalen, tot het oordeel dat onmiddellijke actie is geboden, dan kunt u zo nodig in hetzelfde gesprek een melding doen zodat op korte termijn de noodzakelijke acties in gang kunnen worden gezet. In noodsituaties kunt u overigens ook contact zoeken met de Raad voor de Kinderbescherming of met de crisisdienst van het Bureau Jeugdzorg en/of de politie vragen om hulp te bieden.

LET OP: Doe dit niet alleen! Overleg uw handelen vooraf met de directeur en de IB-er of de vertrouwenspersoon. In dit overleg wordt afgewogen of er werkelijke sprake is van een noodsituatie en wordt afgesproken wie de eventuele melding zal gaan doen. De directeur zal de melding verrichten ter bescherming van de relatie tussen leerkracht en ouder(s). De anonimiteit van de melder is niet gegarandeerd. De directeur is aanspreekpunt.

Belangrijke telefoonnummers voor noodsituaties:

- Steunpunt Huiselijk Geweld: 0900 126 26 26.
- Advies en Meldpunt Kindermishandeling: 0900 123 123 0.
- Politie voor noodgevallen: 112

Ten slotte: In geval van ernstige incidenten, of (verwachte) belangstelling van de pers, dient de directeur bestuurder geïnformeerd te worden.

Bijlage 5: Achtergrondinformatie met betrekking tot huiselijk geweld

KENMERKEN VAN HUISELIJK GEWELD

- Er is altijd sprake van een machtsverschil tussen de dader en het slachtoffer. Bijvoorbeeld tussen man en vrouw of tussen ouders en kind. Daders kiezen de meest kwetsbare slachtoffers.

RISICOFACTOREN VOOR RELATIONEEL GEWELD ZIJN

- een laag zelfbeeld/weinig zelfvertrouwen
- lage sociaal-economische status
- overmatig alcohol- en drugsgebruik
- relationele factoren, bijvoorbeeld slechte communicatie, snelle relatievorming
- opgegroeid in een gezin waarin gebrek is aan aandacht
- opgroeien in een gezin waarin mishandeling en verwaarlozing spelen

(Bron: Van Schaik 2005, Mastenbroek 1995)

VORMEN VAN HUISELIJK GEWELD

Huiselijk geweld kan fysiek, seksueel en psychisch van aard zijn, en omvat gedragingen als fysieke verwaarlozing, slaan, schoppen, vastbinden, anderszins pijn doen en/of verwonden, psychische verwaarlozing, intimideren, sociaal isoleren, vernederen, uitbuiten, manipuleren, aanranden, verkrachten, tot seksueel gedrag dwingen, onthouding van voorbehoedmiddelen en het opzettelijk besmetten met een soa.

Geweld in relaties kent meestal een geleidelijke opbouw. Aan het begin worden gewelddadige relaties gekenmerkt door controlerend gedrag, jaloezie, extreem veel aandacht voor het doen en laten van de ander en een zeer snelle relatievorming. Duidelijk is dat de angst voor onafhankelijkheid van het slachtoffer en de angst voor kwetsbaarheid en afhankelijkheid van de dader op elkaar ingrijpen: de dader gaat macht uitoefenen via geweld, het slachtoffer is erg afhankelijk (Mastenbroek 1995). Meestal is de dader een man en het slachtoffer een vrouw, maar ook andersom komt voor. Ook is bekend dat huiselijk geweld voorkomt in homoseksuele en lesbische relaties.

GEVOLGEN VAN HUISELIJKE GEWELD

Slachtoffers van geweld kunnen zowel op fysiek, seksueel als op emotioneel gebied klachten ontwikkelen. In het algemeen is vastgesteld dat de levenskwaliteit daalt naarmate er meer geweldvormen werden ondervonden. De toename van de ernst en van de duur van het geweld leidt tot een verdere afname van de levenskwaliteit.

Slachtoffers ervaren in de eerste plaats directe fysieke aandoeningen. Soms schamen slachtoffers zich over het geweld en het fysieke letsel en trekken zich terug uit het sociale leven. Daardoor wordt het moeilijker om steun te vinden in de sociale omgeving. Psychische klachten manifesteren zich vooral wanneer het geweld niet stopt en er geen zicht is op verbetering van de situatie. Gevoelens van schaamte en schuld versterken het isolement.

Bron: <http://www.huiselijkgeweld.nl>

Bijlage 6: Aandachtpunten voor een gesprek met ouders over zorgsignalen

Vooraf: het contact of een gesprek met ouders is altijd gekoppeld aan een doel. Bijvoorbeeld informatie verzamelen, delen van zorg over de leerling, of ouders motiveren voor hulp. Bepaal voor aanvang van het contact wat je doel is.

BELANGSTELLELENDE VRAGEN

Bij zorg over een leerling, kun je een aantal zaken in het gewone contact met ouders navragen. Bijvoorbeeld: Is de leerling al naar de dokter geweest? Wat is er gebeurd? Hoe gaat het thuis? Hoe beleeft de leerling de geboorte van het broertje? Etc. Dit zijn gewone belangstellende vragen, maar ze kunnen wel extra informatie geven waardoor je zorg blijft, groter wordt of verdwijnt. Let ook op de andere gezinsleden. Welk beeld heb je van de andere kinderen in het gezin, de andere ouder?

ZORGEN DELEN

Als je zorg hebt over een leerling, bespreek dat dan zo snel mogelijk met ouders. De meeste ouders willen hun kind helemaal niet mishandelen, maar door hun eigen problemen gebeurt het soms toch. Niets is zo vervelend voor ouders als zorgen die achter hun rug om worden besproken, zonder dat zij daar zelf in gekend zijn. Het is daarom belangrijk om je zorgen met ouders te delen, zodat ze hun verantwoordelijkheid kunnen nemen. Heb je direct contact met ouders, benoem dan wat je ziet. Voorkom dat er een lijst 'onbesproken zorgen' ligt, waardoor ouders zich afvragen waarom zij niet eerder op de hoogte zijn gesteld. Ouders zijn immers de belangrijkste gesprekspartners en informatiebron.

Wanneer je een vermoeden hebt van kindermishandeling kan het heel lastig lijken om met ouders in gesprek te gaan. Toch zal een dergelijk gesprek nodig zijn voor een juiste beeldvorming. In zo'n gesprek kan bijvoorbeeld blijken dat er iets anders aan de hand is. Het kan ook net het duwtje zijn dat ouders nodig hebben om hulp te gaan zoeken. En in situaties waarin ouders terughoudend, defensief of agressief reageren, heb je een reden te meer om je ernstige zorgen te maken. Daarnaast is het goed om jezelf de vraag te stellen: welke ouder vindt het nu vervelend dat iemand oog heeft voor zijn of haar kind? En houd rekening met het feit dat de leerling ook door iemand anders dan de ouders mishandeld kan worden. Probeer in het gesprek met ouders de zorgen die je hebt te delen door naast de ouder te gaan staan in plaats van tegenover de ouder.

WANNEER NIET GELIJK IN GESPREK GAAN MET OUDERS

Wanneer de veiligheid van de leerling in het geding is, wanneer je een ernstige vorm van mishandeling vermoedt, bij dreiging of agressie van ouders, wanneer ouders eerder een gesprek geweigerd hebben, wanneer ouders weigeren de nodige hulp te zoeken of dreigen hun kind van de instelling weg te halen of dreigen het contact te beëindigen, overleg dan de situatie eerst met het zorgteam. Afhankelijk van de gegeven informatie of omstandigheden kan eventueel met behulp van het AMK nagegaan worden of gespecialiseerde hulpverlening of de politie benaderd dient te worden om een veilige situatie voor een gesprek te creëren.

VOORBEREIDING VAN EEN GESPREK MET OUDERS

De zorg over de leerling kan van dien aard zijn dat een apart oudergesprek nodig is. Bedenk, voordat je hierover een afspraak maakt, liefst in samenwerking met de IB-er of vertrouwenspersoon, wat het doel is van het gesprek, wie het gesprek met de ouders gaat voeren en wat je aan ouders vertelt als reden voor het gesprek. Bedenk ook of je het wenselijk of noodzakelijk vindt het gesprek samen met een collega te voeren en of het voor je eigen veiligheid nodig is dat een collega op de hoogte is van het gesprek en in de buurt is. Overweeg van te voren ook waar je het gesprek wilt houden, hoe laat, en of er opvang is voor de leerling en eventuele andere kinderen. En beslis of je met beide ouders afspreekt of met één ouder? Bedenk ook welke rol de leerling eventueel in het gesprek krijgt (zie bijlage 3 van deze meldcode).

IN GESPREK MET OUDERS

Bespreek in het gesprek met ouders in ieder geval de zorg die je hebt over de leerling. Vertel feitelijk wat de zorgen zijn en vraag na of ouders deze zorg herkennen. Vertel ook wat goed gaat met de leerling. Houd bij het delen van de zorg rekening met mogelijke reacties van schrik, boosheid of verdriet en wees je ervan bewust dat dit doorgaans normale reacties zijn op een vervelende boodschap. Het is niet makkelijk voor ouders om te horen dat het op sommige gebieden niet goed gaat met hun kind. Voor sommige ouders is het gesprek een opluchting, omdat ze zich erkend voelen in de eigen zorg over hun kind. Kijk tijdens het gesprek wat het verhaal bij ouders losmaakt, hoe ze reageren en of ouders al hulp krijgen. Bepaal van tevoren welke hulp je als school aan ouders biedt en voor welke hulp andere instanties zijn (eventueel via het OZT).

TIPS VOOR HET GESPREK MET OUDERS

- Maak het doel van het gesprek duidelijk
- Omschrijf bij het delen van zorgen concreet wat je zorg is zonder het woord kindermishandeling te gebruiken
- Vertel de ouders wat er feitelijk is opgevallen aan de leerling
- Geef ook aan wat wel goed gaat met de leerling
- Vraag of ouders de genoemde concrete waarnemingen herkennen en hoe ze deze verklaren
- Vraag hoe ouders de leerling thuis beleven
- Respecteer de (ervarings-)deskundigheid van ouders m.b.t. hun kind
- Nodig de ouders uit om te praten door open vragen te stellen (wie, wat, waar, hoe, wanneer..)
- Praat vanuit jezelf (ik zie dat..)
- Wees eerlijk en open, pas op voor vrijblijvendheid
- Vraag hoe ouders de geuite zorgen beleven
- Leg afspraken en besluiten na afloop van het gesprek kort en zakelijk vast en geef de ouders een kopie
- Kies in het gesprek die invalshoek die aansluit bij de specifieke cultuur en gewoonten van een gezin
- Laat een kind niet tolken voor zijn ouders
- Doe geen toezeggingen die je niet waar kunt maken
- Ga na of er al hulp in het gezin is
- Als ouders zich dreigend uitlaten (wat uitzonderlijk is), benoem dat de ouder dreigt en stop het gesprek
- Wanneer de ouders helemaal opgaan in hun eigen emoties, haal de ouder dan terug naar het hier en nu, bijvoorbeeld door te vragen of er nog geld in de parkeermeter moet, of suiker of melk in de koffie

INLEIDENDE ZINNEN:

- Wanneer je met ouders jouw zorg over hun kind wilt bespreken, kun je gebruik maken van "hulpzinnen". Hieronder volgen enkele voorbeelden.
- Ik wil met u praten over de verandering in het gedrag van ...{NAAM LEERLING}...
- Ik maak me zorgen over ... {NAAM LEERLING}..., omdat.....
- Er is een verandering ontstaan in de groep, sindsdien is ...{NAAM LEERLING}... ..

DE WERKELIJKE BOODSCHAP:

Vanuit het benoemen van feiten, kan die als volgt luiden:

- Mij valt op.... , het lijkt of.....
- Ik merk, ik hoor, ik zie, ik denk.....,
- ...{NAAM LEERLING}... is de laatste tijd wat stiller, ongeconcentreerder, rumoeriger, drukker, afweziger, verdrietiger, boos, geheimzinniger) en daar maak ik me zorgen over.
- ...{NAAM LEERLING}... heeft de laatste tijd wat moeite met andere kinderen, mij valt op...
- ...{NAAM LEERLING}... is de laatste tijd zo aanhankelijk en vraagt veel aandacht (heeft moeite met de regels) Hoe ervaart u dat zelf? ... Weet u misschien wat de oorzaak hiervan kan zijn?

- Hoe gaat het bij u thuis?
- Is er iets gaande in de omgeving van ...{NAAM LEERLING}... (vriendjes, op straat, familie)
- Het lijkt of ...{NAAM LEERLING}... gepest wordt (of uitgescholden/ bang/ straf krijgt/ klem zit/ gedwongen wordt/niet gelukkig is) en daar last van heeft, wat merkt u daarvan?

HET VERVOLG:

Ik wil graag nog eens met u praten om te kijken of er verandering in het gedrag van ...{NAAM LEERLING}... heeft plaatsgevonden.

TOT SLOT

- Vraag de IB-er, vertrouwenspersoon of andere betrokkene om advies of ondersteuning voor gespreksvoering met ouders
- Kijk of een collega met jou het gesprek wil oefenen
- In bijlage 7 staan tips over hoe je ouders vertelt dat je jouw zorg om hun kind bij het AMK meldt.

Bijlage 7: Hoe vertel je ouders over melding bij het AMK?

In sommige situaties is een melding bij het AMK nodig. Bij een open melding, waarin ouders op de hoogte worden gesteld dat jij de melder bent, horen de meeste ouders dat liever van jou dan van het AMK. Hierdoor komt het contact vanuit het AMK minder onverwachts, en hebben ouders niet het gevoel dat je achter hun rug om te werk bent gegaan. De mededeling aan ouders, dat je gaat melden, kan moeilijk zijn. Vaak gaat hier al een proces aan vooraf, zijn er één of meerdere gesprekken geweest en blijken ouders niet of onvoldoende ontvankelijk voor jouw bezorgdheid.

Melding bij het AMK vindt in principe altijd plaats in overleg met de directeur van de school. Daar wordt ook afgesproken wie de feitelijke melding gaat doen. Bij die melding dienen ook de vervolgstappen die de school onderneemt besproken te worden.

HET GESPREK MET DE OUDER(S) OVER DE MELDING BIJ HET AMK

- Neem de tijd voor het gesprek, wees serieus en laat merken dat je bezorgd bent over hun kind
- Vat jouw zorg waarbij je denkt aan (vermoedelijke) kindermishandeling zo concreet mogelijk samen voor de ouders
- Noem ook, indien van toepassing, kort de gesprekken en stappen die je reeds met ouders doorlopen hebt
- Stel ouders op de hoogte dat je jouw zorg over hun kind waarbij je het vermoeden hebt van kindermishandeling gaat melden bij het AMK, vraag geen toestemming
- Leg duidelijk uit dat je merkt dat ouders niet dezelfde zorg of oplossing delen als jij (de school) of dat je het nodig vindt dat gespecialiseerde mensen de zorgwekkende situatie onderzoeken
- Vertel ouders dat je je zodanig (ernstig) zorgen maakt, dat het jouw verantwoordelijkheid is om daarbij de hulp van het AMK in te schakelen
- Beschrijf het AMK als een instelling waar iedereen die zich zorgen maakt over kinderen en denkt aan (vermoedelijke) kindermishandeling terecht kan
- Vertel dat je het aan het AMK overlaat om verder in gesprek te gaan over de zorgen
- Voer het gesprek eventueel samen met een andere collega uit het team.

VOORBEELDZINNEN:

In het gesprek over de melding bij het AMK kun je gebruik maken van één van de volgende hulpzinnen. Kies een zin die past bij de situatie. Let op, het zijn voorbeeldzinnen. Elke situatie is anders. Het zorgteam, of het AMK kan meedenken in de aanpak van een gesprek.

- Ik denk dat het goed is wanneer u met het AMK verder gaat praten over de zorg die u en ik hebben over ...{NAAM LEERLING}... . Het AMK is gespecialiseerd in het onderzoeken van (vermoedelijke) situaties van kindermishandeling.
- In mijn werk als (vul je beroep in) is het mijn taak te letten op het welzijn van de kinderen. Ik (of de school) maak me zodanig zorgen om ...{NAAM LEERLING}... , dat ik dit ga melden bij het AMK. Omdat ik me kan voorstellen dat dit geen prettige boodschap voor u is, vertel ik het zelf aan u, in plaats van dat u het van een medewerker van het AMK hoort.
- Ik (evt. ..en mijn collega's) maak me zorgen over ...{NAAM LEERLING}... en heb daarbij een vermoeden van ... (vul in: mishandeling, verwaarlozing, seksueel misbruik). Vandaar dat ik (wij) onze zorg over ...{NAAM LEERLING}... ga(an) melden bij het AMK zodat zij vanuit hun specifieke deskundigheid en bevoegdheden de zorgwekkende situatie kunnen onderzoeken.
- Ik begrijp dat deze mededeling naar voor u is, maar het is mijn verantwoordelijkheid vanuit mijn werk om (ernstige) zorgen met ouders te delen. Wanneer (vul in....deze zorg niet gedeeld wordt; ...geen passende hulp gevonden wordt; ... specifiek onderzoek nodig is), is het mijn taak de hulp van het AMK in te schakelen. Ik doorloop deze stappen volgens een protocol, dat wij als school/schoolbestuur in werking stellen wanneer we (vul in ...zorg hebben over een leerling; (vermoedelijke) situaties van kindermishandeling signaleren.

- Na het benoemen van signalen, gesprekken en stappen: De signalen zijn nog steeds aanwezig, helaas hoort dat vaak bij kinderen die mishandeld zijn of worden. Vandaar dat we melden bij het AMK.

Bijlage 8: Signaleringslijst Kindermishandeling 4-12 jaar

Deze lijst geeft een overzicht van signalen van kindermishandeling bij kinderen in de leeftijd van 4-12 jaar. De signalenlijst is een hulpmiddel om een vermoeden van kindermishandeling te onderbouwen, niet om kindermishandeling te 'bewijzen'. Vrijwel alle genoemde signalen kunnen namelijk een andere oorzaak hebben. Hoe meer van de genoemde signalen het kind uitzendt, hoe groter de kans dat er sprake is van kindermishandeling. Maar er zijn ook kinderen waarvan niet of nauwelijks valt op te merken dat ze worden mishandeld.

DE SIGNALEN

Lichamelijk welzijn:

- Blauwe plekken, brandwonden, botbreuken, snij- , krab- en bijtwonden
- Groeiachterstand
- Te dik
- Slecht onderhouden gebit
- Regelmatig buikpijn, hoofdpijn of flauwvallen
- Kind stinkt, heeft regelmatig smerige kleren aan
- Oververmoeid
- Vaak ziek
- Ziektes herstellen slecht
- Kind is hongerig
- Eetstoornissen
- Achterblijvende motoriek
- Niet zindelijk op leeftijd dat het hoort

Gedrag van het kind, algemeen:

- Timide, depressief
- Weinig spontaan
- Passief, lusteloos, weinig interesse in spel
- Apathisch, toont geen gevoelens of pijn
- In zichzelf gekeerd, leeft in fantasiewereld
- Labiel
- Erg nerveus
- Hyperactief
- Negatief zelfbeeld, weinig zelfvertrouwen, faalangst
- Negatief lichaamsbeeld
- Agressief, vernielzucht
- Overmatige masturbatie

Gedrag tegenover andere kinderen:

- Agressief
- Speelt weinig met andere kinderen
- Wantrouwend
- Niet geliefd bij andere kinderen

Gedrag tegenover ouders:

- Angstig, schrikachtig, waakzaam
- Meegaand, volgzaam
- Gedraagt zich in bijzijn van ouders dan zonder ouders

Gedrag tegenover andere volwassenen:

- Angst om zich uit te kleden
- Angst voor lichamelijk onderzoek
- Verstijft bij lichamelijk contact
- Angstig, schrikachtig, waakzaam
- Meegaand, volgzaam
- Agressief
- Overdreven aanhankelijk
- Wantrouwend
- Vermijdt oogcontact

Overig gedrag:

- Plotselinge gedragsverandering
- Gedraagt zich niet naar zijn leeftijd
- Slechte leerprestaties
- Rondhangen na school
- Taal- en spraakstoornissen
- Gedrag van de ouder:
 - Onverschillig over het welzijn van het kind
 - Laat zich regelmatig negatief uit over het kind
 - Troost het kind niet
 - Geeft aan het niet meer aan te kunnen
 - Is verslaafd
 - Is ernstig (psychisch) ziek
 - Kleedt het kind te warm of te koud aan
 - Zegt regelmatig afspraken af
 - Houdt het kind vaak thuis van school
 - Heeft irreële verwachtingen van het kind
 - Zet het kind onder druk om te presteren

Gezinssituatie:

- Samengaan van stressvolle omstandigheden, zoals slechte huisvesting, financiële problemen en relatieproblemen
- Sociaal isolement
- Alleenstaande ouder
- Partnermishandeling
- Gezin verhuist regelmatig
- Slechte algehele hygiëne

SIGNALEN SPECIFIEK VOOR SEKSUEEL MISBRUIK

Lichamelijk welzijn:

- Verwondingen aan geslachtsorganen
- Vaginale infecties en afscheiding
- Jeuk bij vagina of anus
- Pijn in bovenbenen
- Pijn bij lopen of zitten
- Problemen bij plassen
- Urineweginfecties
- Seksueel overdraagbare aandoeningen

Gedrag van het kind:

- Drukt benen tegen elkaar bij lopen
- Afkeer van lichamelijk contact
- Maakt afwezige indruk bij lichamelijk onderzoek
- Extreem seksueel gekleurd gedrag en taalgebruik
- Zoekt seksuele toenadering tot volwassenen

Bijlage 9: Vragenlijst over 'opvallend gedrag van een leerling'

Gebruik deze lijst tezamen met de signaleringslijst uit bijlage 10

Nummer leerling(e): _____ jongen/meisje

Leeftijd/groep: _____

- 1 Sinds wanneer vertoont het kind opvallend gedrag?
- 2 Is er de laatste tijd iets in het gedrag of in de situatie van het kind veranderd?
- 3 Het opvallende gedrag bestaat uit (zie ook bijlage 2):
- 4 Hoe is de verhouding tot de medeleerlingen?
- 5 Hoe is de uiterlijke verzorging van het kind, zoals kleding en dergelijke?
- 6 Hoe is de verhouding tot vrouwelijke/mannelijke leerkrachten?
- 7 Hoe is het contact tussen de school en de ouders?
- 8 Zijn er bijzonderheden over het gezin te melden? Indien mogelijk ook de bron vermelden.
- 9 Wat is er bij u bekend over eventuele broertjes en zusjes?
- 10 Zijn er opvallende veranderingen in de schoolresultaten?

Volgens de Wet op Persoonsregistraties hebben ouders het recht op inzage en correctie in het dossier van hun kind. Daarom dienen gegevens in het dossier zorgvuldig en zo objectief mogelijk te worden beschreven. Persoonlijke werkaantekeningen zijn geen onderdeel van het dossier en niet ter inzage voor ouders. Het is daarom belangrijk zeer zorgvuldig om te gaan met deze werkaantekeningen. Zet deze niet op naam. Zodra het mogelijk is vernietigt u ze.

Bijlage 10: Signaleringslijst

Nummer leerling(e): _____ jongen/meisje

Leeftijd/groep: _____

Beroepskracht: _____

Aanvinken welke signalen worden geconstateerd bij de leerling

Geconstateerde signalen m.b.t. lichamelijk welzijn

- Blauwe plekken, brandwonden, botbreuken, snij- , krab- en bijtwonden
- Groeiachterstand
- Te dik
- Slecht onderhouden gebit
- Regelmatig buikpijn, hoofdpijn of flauwvallen
- Kind stinkt, heeft regelmatig smerige kleren aan
- Oververmoeid
- Vaak ziek
- Ziektes herstellen slecht
- Kind is hongerig
- Eetstoornissen
- Achterblijvende motoriek
- Niet zindelijk op leeftijd dat het hoort

Geconstateerde signalen m.b.t. gedrag van het kind, algemeen:

- Timide, depressief
- Weinig spontaan
- Passief, lusteloos, weinig interesse in spel
- Apathisch, toont geen gevoelens of pijn
- In zichzelf gekeerd, leeft in fantasiewereld
- Labiel
- Erg nerveus
- Hyperactief
- Negatief zelfbeeld, weinig zelfvertrouwen, faalangst
- Negatief lichaamsbeeld
- Agressief, vernielzucht
- Overmatige masturbatie

Geconstateerde signalen m.b.t. gedrag tegenover andere kinderen:

- Agressief
- Speelt weinig met andere kinderen
- Wantrouwend
- Niet geliefd bij andere kinderen

Geconstateerde signalen m.b.t. gedrag tegenover ouders:

- Angstig, schrikachtig, waakzaam
- Meegaand, volgzaam
- Gedraagt zich in bijzijn van ouders dan zonder ouders

Geconstateerde signalen m.b.t. gedrag tegenover andere volwassenen:

- Angst om zich uit te kleden
- Angst voor lichamelijk onderzoek
- Verstijft bij lichamelijk contact
- Angstig, schrikachtig, waakzaam
- Meegaand, volgzaam
- Agressief
- Overdreven afhankelijk
- Wantrouwend
- Vermijdt oogcontact

Geconstateerde signalen m.b.t. overig gedrag:

- Plotselinge gedragsverandering
- Gedraagt zich niet naar zijn leeftijd
- Slechte leerprestaties
- Rondhangen na school
- Taal- en spraakstoornissen
- Gedrag van de ouder:
 - Onverschillig over het welzijn van het kind
 - Laat zich regelmatig negatief uit over het kind
 - Troost het kind niet
 - Geeft aan het niet meer aan te kunnen
 - Is verslaafd
 - Is ernstig (psychisch) ziek
 - Kleedt het kind te warm of te koud aan
 - Zegt regelmatig afspraken af
 - Houdt het kind vaak thuis van school
 - Heeft irreële verwachtingen van het kind
 - Zet het kind onder druk om te presteren

Geconstateerde signalen m.b.t. gezinssituatie:

- Samengaan van stressvolle omstandigheden, zoals slechte huisvesting, financiële problemen en relatieproblemen
- Sociaal isolement
- Alleenstaande ouder
- Partnermishandeling
- Gezin verhuist regelmatig
- Slechte algehele hygiëne

SIGNALEN SPECIFIEK VOOR SEKSUEEL MISBRUIK

Geconstateerde signalen m.b.t. Lichamelijk welzijn:

- Verwondingen aan geslachtsorganen
- Vaginale infecties en afscheiding
- Jeuk bij vagina of anus
- Pijn in bovenbenen
- Pijn bij lopen of zitten
- Problemen bij plassen
- Urineweginfecties
- Seksueel overdraagbare aandoeningen

Geconstateerde signalen m.b.t. gedrag van het kind:

- Drukt benen tegen elkaar bij lopen
- Afkeer van lichamelijk contact
- Maakt afwezige indruk bij lichamelijk onderzoek
- Extreem seksueel gekleurd gedrag en taalgebruik
- Zoekt seksuele toenadering tot volwassenen

Verklarende woordenlijst

AMK	Advies en Meldpunt Kindermishandeling
Beroepskracht	Degene die voor De Tjongerwerven CPO al dan niet in dienstbetrekking werkzaam is en die in dit verband aan leerlingen van de instantie zorg, begeleiding, onderwijs, of een andere wijze van ondersteuning biedt
CAO	Collectieve Arbeidsovereenkomst voor het Primair Onderwijs
De Stichting	Stichting De Tjongerwerven Christelijk Primair Onderwijs
IB	Intern begeleider
OZT	Onderwijs Zorgteam
SHG	Steunpunt Huiselijk Geweld
Vertrouwenspersoon	De aan de school verbonden vertrouwenspersoon
Zorgteam	Team waarin zorgleerlingen worden besproken. Dit team kan bestaande uit IB'er, schoolmaatschappelijk werk, schoolverpleegkundige, vertrouwenspersoon en directeur.